

Foto: Huub Luijten.

HET WIEL OP NIEUW UITVINDEN?

Volgens het examenprogramma (zie kader) moeten alle vakken in het vmbo voldoen aan een zestal algemene doelen, de preambule. Hoge eisen lijken er gesteld, in abstracte bewoordingen geformuleerd. Het lijkt erop alsof alles anders moet. Leren leren, leren reflecteren, werken aan vakoverstijgende thema's: het lijkt heel wat. De indruk ontstaat al gauw dat er ver van het werkveld afstaande commissies bezig zijn geweest om wat gesteld is voor de Tweede Fase vo rechtstreeks te bewerken voor het vmbo. En erg veel tijd om het te bewerken had men kennelijk niet, want er lijkt weinig recht gedaan te zijn aan de specifieke omstandigheden in het vmbo.

Gert Rijlaarsdam en Arjan Krijgsman tonen aan dat er minder nieuws onder de zon is dan men afgaande op de preambule zou denken. Ze presenteren een bestaande lessenserie over schrijven (zowel geschikt voor Nederlands als voor de moderne vreemde talen), en bespreken die in het licht van de preambule. Aan de hand van een Duitstalige internetpagina laten ze zien op welke manier er aandacht kan worden besteed aan de preambuledoelen.

Gert Rijlaarsdam en Arjan Krijgsman

We ontleenden de lessenserie over schrijven aan een prachtig boekje van Tricia Hedge, dat al in 1988 verscheen, met als titel *Writing*, in de Oxford English Series Resource Books for Teachers onder redactie van Alan Maley. Ruim 60 lesideeën bevat het boekje, in verschillende categorieën ondergebracht. In de inleiding zet Hedge zeven principes over schrijfonderwijs uiteen. Die zullen we hier

niet reproduceren. Belangrijker vinden we het haar voorbeeld van een lessenserie voor het voetlicht te brengen, met onze aanvullingen en bespreking. Uit die lessenserie blijkt heel goed van welke principes voor goed schrijfonderwijs Hedge uitgaat. De lessenserie spitst zich toe op het beschrijven van een persoon en bestaat uit tien onderscheiden stappen.

Preambule vmbo en het TALENONDERWIJS

PREAMBULE

In alle sectoren van het vmbo gelden zes algemene onderwijsdoelen.

- 1 Werken aan vakoverstijgende thema's.
- 2 Leren uitvoeren.
- 3 Leren leren.
- 4 Leren communiceren.
- 5 Leren reflecteren op het leer- en werkproces.
- 6 Leren reflecteren op de toekomst.

In het examenprogramma heten die zes algemene doelen 'preambule'. De examenbeschrijving geldt voor alle vakken en programma's in alle leerwegen: de basisberoepsgerichte leerweg, de kaderberoepsgerichte leerweg, de gemengde leerweg en de theoretische leerweg. De examenbeschrijving per vak of programma bevat specifieke zaken. De examenprogramma's zijn te vinden op <<http://www.nww.nl/vmbo.html>>.

STAP 1

Individueel: alle leerlingen maken een beschrijving van iemand die zij goed kennen. Ongeveer vijf zinnen.

Toelichting. Geef eventueel hulp door verschillende werelden te noemen (vrienden, familieleden, klasgenoten), en noteer eventueel hulpvragen op het bord (welke kleur haar? hoe groot?). De taak kan eerst individueel uitgevoerd worden, dan vergelijken en aanvullen in paren en vervolgens enkele van die vragen op het bord. U kunt hier al besluiten om de vragen te rubriceren (vragen over uiterlijk, kleding, karaktertrekken), maar dat komt later in stap 3 nog aan de orde. Misschien is het beter om leerlingen in stap 1 zoveel mogelijk vrij te laten schrijven. Dan heeft stap 10 aan het eind ook het meeste effect.

Wat er in deze fase gebeurt, is dat leerlingen op basis van eigen schema's en een eigen taalschat een eerste versie creëren, voordat zij een model aangereikt krijgen. Bovendien hebben zij voor zichzelf nu een beginsituatie gecreëerd, die zij later kunnen vergelijken met de eindsituatie, zodat duidelijk kan worden wat er in de tussentijd geleerd is (zie stap 10).

STAP 2

U leest een eigen tekst voor: briefje waarin een eenvoudige beschrijving van een persoon voorkomt. Bijvoorbeeld een gefingeerd briefje waarin een veertienjarige zijn nieuwe vriend of vriendin beschrijft aan een penvriend.

Toelichting. Leerlingen ervaren dat beschrijvingen van personen een echte communicatieve functie kunnen vervullen. En passant horen ze ook hoe zo'n tekst in elkaar kan zitten. We schrijven express 'en passant' omdat het nog niet de bedoeling is dat leerlingen zich verdiepen in de opbouw van zo'n beschrijving. Dat komt later.

Om de werkelijkheidswaarde te vergroten, kunt u deze tekst als emailbericht presenteren, of als een tekst op een vakantiekaart. 'Kennen jullie mijn nichtje

Barbara? Die heeft een nieuwe vriend, schreef ze me van de week. Luister maar.' Dan leest u een beschrijving voor, die informeel gesteld is en waarin u aandacht besteedt aan uiterlijk, kleding en persoonlijkheid. Door de context erbij te geven, kunt u laten zien dat in een beschrijving informeel taalgebruik is toegestaan.

STAP 3

U classificeert samen met de leerlingen beschrijvende kenmerken (woorden) uit de beschrijving in stap 2 (kleding, uiterlijk, persoonlijkheid). Maak op het bord een schema in drie kolommen: Uiterlijk, kleding en persoonlijkheid. Ga nu samen met de klas het schema vullen door de tekst nog eens zin voor zin voor te lezen en alle woorden die in de categorieën passen in de kolommen te laten plaatsen door leerlingen. Alle leerlingen noteren woorden op hun papier en u geeft na elke zin daartoe een moment de gelegenheid en geeft dan beurten. In elke kolom komen nu de woorden uit de tekst die tot zo'n klasse behoren.

Toelichting. In deze stap verwerven leerlingen vocabulaire, zowel zelfstandige naamwoorden als bijvoeglijke naamwoorden.

STAP 4

Stel groepen samen van vier leerlingen. Het makkelijkst is om twee tweetallen die achter elkaar zitten samen te voegen: de voorste twee hoeven hun tafels maar een halve slag te draaien. Laat hen het schema van het bord overnemen in hun schrift. Iedere leerling leest aan de andere groepsleden zijn tekst uit stap 1 voor. Nieuwe woorden die nog niet in het schema staan worden door alle vier de leerlingen aan het schema toegevoegd.

Toelichting. Leerlingen werken samen om hun woordenschat uit te breiden. Optie: als leerlingen beschrijvende woorden tegenkomen die zij niet in een van de drie kolommen kwijt kunnen, mogen ze een voorstel voor een nieuwe kolom doen.

STAP 5

Neem klassikaal de resultaten van het groepswerk door. Vraag elke groep bijvoorbeeld drie nieuwe woorden te noemen die zij in hun teksten vonden, en voeg die aan de kolommen toe die op het bord staan (stap 3). Besteed zododig aandacht aan spellingproblemen.

STAP 6

U geeft elke groep een personage, een foto uit een tijdschrift geknipt. De groep gaat gezamenlijk beschrijvende woorden noteren in drie kolommen (of meer als er in

stap 4 of 5 meer bijgekomen zijn). U loopt rond.

Toelichting. In deze fase zijn de leerlingen gezamenlijk de inhoud van hun stukje aan het plannen: plannen is een belangrijke vaardigheid bij het schrijven en het leren in het algemeen, en samenwerkend plannen biedt de gelegenheid tot interessante interacties over de te schrijven tekst.

STAP 7

Klassikaal. U kunt tijdens het rondlopen tijdens stap 6 per groepje enkele woorden hebben genoteerd. Anders vraagt u een groepje drie, vier woorden op te geven. Schrijf telkens drie, vier woorden op het bord en doe met de hele klas zinsbouw oefeningen: bijvoeglijke naamwoorden, bepalingen, inbeddingen, omzetten van enkelvoudige in samengestelde zinnen, omzetten van nevenschikkingen in onderschikkingen.

Toelichting. In deze fase leren leerlingen zinsstructuren te oefenen. U kunt op deze oefening eindeloos variëren. U kunt bijvoorbeeld heel dicht bij de structuren uit de 'modeltekst' uit fase 2 blijven, of juist van allerlei structuren oefenen die uit de groep voortkomen.

Als u dicht bij de 'modeltekst' wilt blijven, kunt u als volgt te werk gaan. Zorg ervoor dat de modeltekst op het bord staat, of op een overheadtransparant. Als de eerste zin daarvan bijvoorbeeld luidt: 'Hij is nogal lang en slank met blond, krullend haar en blauwe ogen', en u verzamelde uit een van groepen: kort, slank, donker haar, golvend haar, bruine ogen, dan kan de zin op het bord worden: 'Zij is vrij kort en slank met donker, golvend haar en bruine ogen'.

STAP 8

Leerlingen werken in paren (of in viertallen): zij schrijven bij de uitgedeelde foto een beschrijving. Vertel erbij dat andere leerlingen later de goede combinatie van foto en tekst moeten zoeken.

Toelichting. Samen schrijven stimuleert het planingsproces en leidt eerder tot tussentijds evalueren en herschrijven - leerlingen gaan anders meteen schrijven, zonder erover na te denken.

STAP 9

U hangt de foto's (genummerd) en de teksten (gealfabetiseerd) in het lokaal op. De groepen hebben als opdracht om op hun antwoordvel te noteren welke foto bij welke tekst hoort.

Toelichting. In dit spelletje verborgen zit het communicatieve aspect van beschrijven: een beschrijving moet herkenbaar zijn. Hier wordt nu uitgemaakt welke tek-

sten in dit opzicht communicatief geslaagd zijn. Een optie is om een extra kolom op het antwoordvel te maken waarin leerlingen kunnen aangeven welke combinatie moeilijk en welke combinatie makkelijk te vinden was. In het nagesprek kunt u met de leerlingen nagaan hoe het komt dat sommige combinaties gemakkelijker te vinden waren dan andere. Eventueel kunt u daarna de minst geslaagde tekst klassikaal herschrijven: dan passen leerlingen het geleerde toe.

STAP 10

U keert nu weer terug naar de tekst uit stap 1. Vraag leerlingen de tekst te herschrijven die zij in stap 1 maakten. Maak er een communicatieve taak van: een emailbericht aan een vriend of vriendin, of een vakantiekaart.

Toelichting. Deze taak geeft leerlingen de gelegenheid de kennis en vaardigheden toe te passen die zij tussen 1 en 10 opdeden. Zij ervaren ongetwijfeld dat de uiteindelijke tekst beter is geworden en ervaren dat er iets geleerd is. Een vergelijkbare opdracht kunt u als huiswerk opgeven, zodat leerlingen het vertrouwen hebben dat zij zelfstandig nu zo'n taak kunnen uitvoeren.

De preambule toegepast

Terugkijkend op de beschreven lessenserie kunnen we beoordelen, welke preambule doelen aan de orde zijn gekomen. Dat blijken er heel wat te zijn. De nummers verwijzen naar de nummering in het examenprogramma.

2. Leren uitvoeren

Doel 2.2. Schriftelijke en mondelinge teksten produceren in correct Nederlands.

Toelichting. Naast aandacht voor de inhoudsstructuur is er aandacht voor vocabulaire en zinsstructuren (zie stap 7 bijvoorbeeld).

Doel 2.7. Computervaardigheden

Toelichting. Door de beschrijvingen in een e-mail vorm te gieten wordt tegelijkertijd gewerkt aan computervaardigheden. Een andere optie is alle versies op de computer te laten maken, en wellicht de spellingcorrector en de revisiefunctie te laten gebruiken bij stap 1 en stap 10.

3. Leren leren

Doel 3.1. Informatie beoordelen op betrouwbaarheid, representativiteit en bruikbaarheid, informatie verwerken en benutten.

Toelichting. Door het classificeren van de beschrijvende kenmerken (stap 3) beoordelen leerlingen de beschikbare informatie op bruikbaarheid voor de latere doelen. In stap 9 merken schrijvers in hoeverre de informatie in hun teksten lezers helpt bij het identificeren van

OPDRACHT

Ga naar de internetpagina van *Die Sendung mit der Maus* <www.die-maus.de>.

Werk bij de onderstaande opdrachten steeds met zijn tweeën.

Opdracht 1

Onlangs hoorde je een verhaal over astronauten die als ze in de ruimte zijn, ook naar het toilet moeten. Lastig als je te maken hebt met gewichtsloosheid. Hoe doe je dat als niets 'normaal' naar beneden zakt? Als je erna toch ook wel even je handen wilt wassen? Als het in je ruimteschip toch ook een beetje fris en schoon moet blijven en een beetje redelijk moet blijven ruiken? Als je toch ook wel een beetje privacy wilt hebben in zo'n nauw ruimteschip?

Zoek op de internetpagina naar het stuk hierover en kijk of je antwoord krijgt op deze vragen en misschien nog wel andere die je zelf verzint. Schrijf op waar je wel en waar je geen antwoord op hebt gekregen. Bepreek samen of 'Astronautenklo' een goede plek was om antwoord op je vragen te krijgen.

Op de volgende vragen heb ik wel antwoord gekregen:

Op deze vragen heb ik geen antwoord gekregen:

Opdracht 2

Kies een kaart uit de serie over astronauten. Schrijf kort in het Duits op hoe dat gaat met astronauten op het toilet en verstuur hem aan

Opdracht 3

Bedenk met zijn tweeën, wat je verder te weten wilt komen op deze internetpagina. Daarbij heb je de keuze uit de *Sachgeschichten*, de *Lachgeschichten* of de andere inhoud van de site. Schrijf op welke keuze jullie hebben gemaakt en waarom.

Opdracht 4

Bespreek met elkaar welke van de drie opdrachten je het leukst vond. Noteer het antwoord en schrijf ook op waarom jullie dat vonden. En als laatste wat je ervan geleerd hebt.

de bijpassende foto: u kunt tussen stap 9 en 10 een optionele stap inbouwen waarin u de leerlingen van bijvoorbeeld twee teksten laat noteren welke informatie kennelijk cruciaal was bij het matchen van tekst en foto.

4. Leren communiceren

Doel 4.2. Overleggen en samenwerken in teamverband.

Toelichting. Zie de stappen 4 en 6

5. Leren reflecteren op het leer- en werkproces

Doel 5.1. Een leer- en werkplanning maken

Doel 5.2. Het leer- en/of werkproces bewaken

Doel 5.3 Een eenvoudige product- en procesevaluatie maken en hieruit conclusies trekken

Toelichting. Deze doelen krijgen in de lessenserie veel aandacht. Door het samenwerkend schrijven en de verschillende gesprekken in groepjes over de tekst die er moet komen, zijn de leerlingen intensief bezig met het planningsproces. Datzelfde geldt voor de bewaking van het proces: juist door het overleg worden te nemen beslissingen beter overdacht en waar nodig herzien en bijgesteld. We vinden het belangrijk dat dit op vanzelfsprekende wijze gebeurt, namelijk door de opzet en de inhoud van de lessenserie zelf, en dat er geen moeizame expliciete verklaringen nodig zijn. Het nagesprek (zie stap 9) draagt er toe bij dat leerlingen het proces ook zelf nog eens doorlopen en zo kennis en vaardigheden verwerven die bij volgende opdrachten goed van pas kunnen komen.

Die Sendung mit der Maus

Aan de hand van een aantrekkelijke internetpagina voor Duits willen we hieronder laten zien op welke manier er binnen de gekozen benadering aandacht kan worden besteed aan een flink aantal preambuledoelen. Het gaat ons hierbij om leren leren en leren reflecteren op het leer- en werkproces.

De internetpagina die we gebruiken is die van het al sinds 30 jaar zeer populaire Duitse kinderprogramma *Die Sendung mit der Maus*, <www.die-maus.de>. Dit programma heeft in Duitsland ongeveer de cultstatus bereikt en wordt niet alleen bekeken door kinderen, maar ook door veel 'ouderen'. Het programma heeft iets weg van *Het Klokhuis*: thema's voor allerlei leeftijdsgroepen komen aan de orde. Dat gebeurt in de zogenaamde *Sachgeschichten*, met thema's als 'Het cyrillische alfabet', 'Hoe komen de gaten in de kaas?' en 'De astronauten-wc'. Dat gebeurt op fraai geïllustreerde wijze (met bewegende beelden). Het onderwerp wordt vaak op humoristische wijze behandeld. Daarnaast kun je op de website *Mauskarten* versturen, die van een keurige, korte tekst

Invalen

(Vervolg en slot)

Janneke kwam thuis uit school, doodop. Het laatste lesuur in 2havo was erg rommelig geweest; de leerlingen hadden er geen zin in gehad en probeerden alles om Janneke van haar stuk te brengen – daar waren ze in geslaagd. Ze had geen grip kunnen krijgen op de groep. De laatste tien minuten hadden ze nog een paar oefeningen gedaan maar verder niets.

De buurvrouw wachtte haar op met een kopje thee; net wat Janneke nodig had.

‘Hoe ging het op school?’, vroeg ze belangstellend.

‘Slecht’, was alles wat Janneke kon uitbrengen. Tranen welden in haar ogen op.

‘Jeetje, ik dacht dat je het zo leuk vond om weer bezig te zijn. Zijn de leerlingen erg lastig? Nee, het zou mij niet liggen, dat lesgeven. Als je al die verhalen hoort – geef mijn portie maar aan fikkie. Mijn kinderen komen soms thuis en als je hoort wat andere leerlingen uitspreken, echt heel vreselijk. Leraren die opgesloten worden in het lokaal; weet je wat ze dan doen? Ze zetten een stoel aan de buitenkant klem tegen de deurklink zodat die docent er niet meer uit kan. Of ze vragen of ze naar de wc mogen en dan gaan ze wat lekkers halen uit de automaat of spreken af met hun vriendje in het toilet. Ze schrijven zelf allerlei briefjes. Je wil echt niet weten wat er allemaal gebeurt. En dan heb ik het nog maar niet over pesten.’

Janneke liet de buurvrouw maar praten. Het gaf haar even tijd om haar tranen te laten zakken.

Tot de vraag kwam: ‘Moet je eigenlijk wel doorgaan dan?’

‘Ik weet het niet. Het is allemaal zo lastig. Zoveel dingen waar je aan moet denken en er wordt erg weinig steun gegeven. De mensen die je iets wilt vragen, die zijn er nooit en dan blijft het weer liggen. En er zijn zoveel dingen die ik niet weet. Er is toch wel erg veel veranderd. Cijfers die je op de computer moet invoeren bijvoorbeeld. Het vervelende is dat iedereen er maar vanuit gaat dat je alles weet; ook de leerlingen. Ik voel me dan zo dom. Je begint toch weer helemaal van voren af aan: zo word je ook door de leerlingen behandeld, je wordt van alle kanten uitgeprobeerd. Je denkt dat je verder kunt gaan waar je bent opgehouden indertijd maar dat is helemaal niet zo. Ik moet er nog eens over denken. Hoe ging het met de kinderen?’

’s Avonds had ze een soortgelijk gesprek met haar man. Die was ook al verre van stimulerend.

kunnen worden voorzien - het liefst uiteraard in het Duits. In de *Mausladen* kun je zien welke artikelen er rond het programma te koop zijn en hoe je die kunt bestellen. Ook is het mogelijk om abonnee te worden en zo op de hoogte te blijven van het laatste ‘muis-nieuws’. Om ook van de rest een goed idee te krijgen is een bezoek aan de internetpagina voor iedereen de moeite waard.

We hebben geprobeerd om de doelen van de preambule zo impliciet mogelijk te verwerken. Uiteraard is het, zeker in het kader van het bewustwordingsproces van de leerling, soms noodzakelijk om de doelen te expliciteren. Maar dat moet sporadisch en uitgekiend gebeuren: slaafse, alsmaar terugkerende ‘reflectie’-opdrachten zijn dodelijk voor de motivatie van leerlingen en leraren.

Men kan ervoor kiezen de opdrachten in het Duits te geven. Het hangt van het niveau van de leerlingen af of dat mogelijk is. Het gegeven voorbeeld kan op alle mogelijke manieren gevarieerd en uitgebreid worden. Het is aardig om bij het zelf construeren van dergelijke opdrachten zo nu en dan de preambule er bij te nemen om te bepalen hoe de daar genoemde doelen op ludieke wijze binnen de diverse taken hun plaats kunnen krijgen. Duidelijk is dat noch leraren noch leerlingen onder het gewicht van die doelen hoeven te bezwijken.

Slot

Deze korte lessenserie en opdracht voor Duits maakt hopelijk duidelijk dat veel van de wat zwaar aangezette en hier en daar lastig geformuleerde preambule doelen in vmbo-lessen aan de orde kunnen komen. Datzelfde zal zonder twijfel het geval zijn bij andere lessen in het vmbo voor Nederlands en de moderne vreemde talen. Dat betekent dat de preambule voor een deel vastlegt, wat vaak al lang onderwijspraktijk is; daarnaast noemt zij uiteraard elementen van vernieuwing waaraan nog het een en ander zal moeten gebeuren. Maar vernieuwing kan vaak gerealiseerd worden binnen goede, al bestaande ideeën voor en praktijken in talenonderwijs. Het wiel hoeft niet opnieuw te worden uitgevonden. ■